

Dinler Tarihi Araştırmalarında “Konulu Karşılaştırma” Yönteminin Kullanılması: Geoffrey Parrinder’in Çalışmalarından Bazı Örnekler*

Hammet ARSLAN**

Atıf/©: Arslan, Hammet (2010). Dinler Tarihi Araştırmalarında “Konulu Karşılaştırma” Yönteminin Kullanılması: Geoffrey Parrinder’in Çalışmalarından Bazı Örnekler, *Milel ve Nihal*, 7 (1), 187-208.

Özet: Konulu karşılaştırma yöntemi, XX. yüzyılın ortalarından itibaren Dinler Tarihi araştırmalarında kullanılagelen bir metottur. Karşılaştırmalı yöntemin bir alt dalı olarak kabul edilebilecek bu yöntemde, seçilen herhangi bir dini fenomen veya konu, bütün dinlerin bakış açısına göre ele alınmaya çalışılır. Böylece konuların daha detaylı bir biçimde anlaşılması hedeflenmektedir. Ayrıca okuyucunun, belli bir konu üzerinde farklı dinlerin görüşlerini bir arada bulma imkânına sahip olması beklenir. İngiliz Dinler Tarihçisi Geoffrey Parrinder de konulu karşılaştırma yöntemini başarılı bir şekilde kullanmış ve değişik eserler ortaya koymuştur. Bu makalede onun ibadet, mistisizm ve cinsel ahlak gibi konuları araştırırken, konulu karşılaştırma yönteminden nasıl istifade ettiğini tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Konulu Karşılaştırma Yöntemi, İbadet, Mistisizm, Cinsel Ahlak.

* Bu makale, “Bir Din Araştırmacısı Olarak Geoffrey Parrinder: Hayatı, Kişiliği ve Dinler Tarihine Katkıları” başlıklı Yüksek Lisans tezimizden [Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Dinler Tarihi) İzmir 2004] istifade edilerek hazırlanmıştır.

** Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı [hammet.arslan@deu.edu.tr].

I. Giriş

Din, çok boyutlu bir organizma¹ olmasından dolayı, din konusunda yapılan çalışmalar birçok öğeye bağlıdır. Bu nedenle araştırma esnasında farklı bilim dallarının ortaya koyduğu materyallerden faydalanılır. Bu açıdan Dinler Tarihi araştırmalarında, Arkeoloji, Tarih — özellikle beşeriyetin antik dönemleri ve tarih öncesi için — Antropoloji, Sosyoloji — günümüzde okuma-yazma bilmeyen halklar arasında ve toplumların yaşamında dinin rolünü belirlemek açısından — ve Psikoloji — bireylerin dini yaşamdaki rolünü ve sosyal aktivitelerin bireyler üzerindeki etkisini göstermesi yönünden — oldukça önemli roller üstlenirler. Bunlara ilaveten, dini yaşamı ve tezahürlerini anlamak için genel tarih, folklor, mitoloji, felsefe, teoloji, linguistik, müzik ve sanat da önemlidir. Dinler Tarihi araştırmaları, söz konusu bu bilim dallarının ortaya koyduğu verilerden de istifade etmek suretiyle kendine has bir takım metotlar —deskriptif, karşılaştırmalı ve fenomenolojik — çerçevesinde yürütülmektedir.²

Modern zamanlarda karşılaştırmalı din çalışmaları ve bunun bir alt dalı olarak kabul edilebilecek olan *konulu karşılaştırma*, din çalışmalarının ve teolojik disiplinlerin en önemlilerinden birisi haline gelmiştir. Değişik nedenlere bağlı olan göç olgusu, turistik seyahatler, kültürel, ticari ve sportif organizasyonlar değişik dinlere mensup insanların bir arada yaşamalarına vesile olmuştur. Ayrıca hızlı bir şekilde gelişen ulaşım ve iletişim teknolojisi bu ilişkinin gelişimine ivme kazandırmıştır. Parrinder'in de ifade ettiği üzere insanoğlunun davranışlarının oluşmasında ve dış dünyaya

¹ Din; ritüel, mitolojik, doktrinel, ahlaki, sosyal, tecrübi ve materyal boyutları ihtiva eden canlı bir organizmadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ninian Smart, "Din ve Beşeri Tecrübe", çev.: Ali İhsan Yitik, *DEÜİFD*, C. VII, İzmir 1992, ss. 423-444; Ninian Smart, *The World's Religions*, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1998.

² Dinler Tarihi'nin diğer bilim dallarıyla ilişkisi ve Dinler Tarihi araştırmalarında kullanılan yöntemler için bkz. Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Gen. III. Bas., Ankara 1997, ss. 11-15; Mehmet Aydın, *Dinler Tarihinin Giriş*, Din Bilimleri Yay., İlaveli II. Bas., Konya 2002, ss. 16-18; Geoffrey Parrinder, *World Religions: From Antient History to the Present*, ed.: Fact on File Publication, New York 1983, s. 10-11.

yansımasında din duygusu önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla insanı anlamak için onun inancını da doğru bir şekilde anlamak önem arz etmektedir.³ Dünyanın hızla küreselleşerek köy haline geldiği bir zaman diliminde artık birlikte yaşanan insanların dinlerinin öğrenilmesi zaruri hale gelmiştir. Bu hususta başarılı olabilmek için Parrinder’e göre, dinlerin kutsal metinleri yan yana konulmak suretiyle önyargısız bir şekilde, her bir dinin kendi öğretisini ifade etmesine izin verilmeli ve birbirlerine üstünlük sağlama gibi çabaya kesinlikle girilmemelidir. Böylece insanların zihninde soru işareti olarak duran büyük dini problemlere bir nebze olsun açıklık kazandırılabilir.⁴ O, bu gayesini gerçekleştirmek için *konulu karşılaştırma* yöntemini uygulayarak bazı araştırmalar yapmış ve bunları okuyucuların hizmetine sunmuştur.

II. Genelden Özele: Konulu Karşılaştırma ve Geoffrey Parrinder

Konulu karşılaştırma, temelini Bîrûnî’nin attığı⁵ ve Batı’da XIX. yüzyılın sonlarında gelişmeye başlayan⁶ *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi* araştırmalarının bir alt birimi olarak 1950’li yıllardan sonra ortaya

³ Batı’da sayıları her geçen gün artan Müslümanlar, Hindular, Budistler, Sihler ve diğer dinlerin mensupları kendilerine özgü yaşam tarzlarını sürdürmede ve ibadetlerini ifa etmede genel olarak önemli bir engelle karşılaşmamaktadırlar. Bu insanlarla sağlıklı bir iletişim kurmanın önemli bir yolu da, ana metinde de ifade edildiği gibi, onların dinlerini ve dini yaşamlarını bilmekle mümkündür. Bu bilgi de, her şeyden önce Dinler Tarihi araştırmaları sayesinde elde edilebilir.

⁴ Geoffrey Parrinder, *The Indestructible Soul*, George Allen & Unwin Limited, London 1973, s. 10; *Upanishads Gita and Bible*, Sheldon Press, II. Baskı, London 1975, s. 14.

⁵ Şaban Kuzgun, “Mukayeseli Dinler Tarihi Araştırmalarında Karşılaşılan Problemler ve Düşünülen Çözüm Önerileri” *Türkiye I. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Samsun 1992, s. 117. Bîrûnî’nin yaklaşık olarak 1030 yılında tamamladığı tahmin edilen *Kitabu’t-Tahkik ma li’l-Hind* isimli eserinde konular, değişik dinlerin bakış açılarına göre ortaya konulmuştur. Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm, Budizm, Zerdüştilik, Maniheizm ve Sâbiilik gibi dinlere değinilmekle birlikte, özellikle Hinduizm ve İslam arasında sıklıkla karşılaştırmalar yapılmaktadır. Ebu Reyhan el-Biruni, *Al-Beruni’s India*, ed.: Edward Sachau, New Delhi 1964; Bîrûnî’nin Dinler Tarihine katkıları için ayrıca bkz. Günay Tümer, *Biruni’ye Göre Dinler ve İslam Dini*, Ankara 1975.

⁶ F. Max Müller, kaleme aldığı eserler ve yaptığı çevirilerle (özellikle editörlüğünü yaptığı *Sacred Books of the East*) karşılaştırmalı araştırmanın gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Mustafa Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*, İz Yay., İstanbul 2007, s. 19-110.

çıkmiştir. Özellikle Doğu dinlerine ait kutsal metinlerin çevrilerek Batı dillerine kazandırılması, dinlerin inanç ve uygulamaları hakkındaki materyallerin hızlı bir biçimde çoğalması ile insanın 'öteki'ni öğrenme merakı, araştırmacıları söz konusu dinler üzerine daha ayrıntılı araştırmalar yapmaya sevk etmiştir. Bu süreçte dinlerdeki Tanrı / tanrılar, kutsal metin, kutsal kişi, ölüm sonrası hayat, kurtuluş anlayışı, dünya görüşü, sosyal yapı, ibadet biçimi ve yeri gibi konularda araştırmalar ortaya konulmaya başlanmıştır. Böylelikle XX. yüzyılın ortalarından itibaren *konulu karşılaştırma* yönteminin ilk ürünleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Zamanla bu alanda yapılan çalışmaların sayısı da artmıştır.

Prensip olarak şunu ifade etmek yerinde olur: Doğu ve Batı'nın maddi ve manevi dünyasını anlamada farklı araştırma metotlarından faydalanılır. Bunlardan en yararlı olanlardan birisi *konulu karşılaştırma* yöntemidir. Bu yöntem kullanılarak yapılan bir çalışmada, ele alınan konu, bazen seçilen birkaç din, bazen de bütün dinlerin bakış açısıyla değerlendirilir. Bazen ise, belli bir konu sadece bir din üzerine yoğunlaşarak ve kısmen diğer dinlerle karşılaştırmalar yapmak suretiyle ele alınır.

Konumuz olan Parrinder'in metot çalışmalarına gelince, bu hususta özetle şunları söyleyebiliriz: Parrinder, çalışmalarına genel olarak "Karşılaştırmalı Din Çalışması" adını verir. Eserleri incelendiğinde karşılaştırmalı yöntemin bir alt dalı olan *konulu karşılaştırmayı* iyi şekilde kullandığı görülür.⁷ Bu husustan olmak üzere onun belirli bir konuyu dünya dinleri bağlamında tüm detaylarıyla ele alan konulu çalışmaları ve karşılaştırmaları vardır ve bunlar disipline önemli bir açılım sağlar. Parrinder'in kanaatine göre, *konulu karşılaştırmalar*, bütün dinleri ele almaktan öte, birbiriyle ilişkili konular arasında ve sınırlı alanlarda yapıldığı zaman çok daha yararlı olur.⁸ Biz burada onun, dünya dinlerinde ibadet, mis-

⁷ Parrinder, misyoner bir geçmişe sahip olmasından dolayı değişik dinlere mensup halklarla kolay bir şekilde irtibata geçebilmiştir. Böylece hem eldeki yazılı kaynaklardan istifade etme, hem de halkla olan yakın ilişkisi çerçevesinde edindiği bilgileri ve gözlemleri de kayda geçirme şansına sahip olmuştur.

⁸ Parrinder, bu yöntemi geniş bir sahaya uygulamakla birlikte, *Yeni Ahit*'te ve *Kur'an*'da İsa veya Hintlilerin *avatara* inancı ile Hristiyanların *inkarnasyon* inan-

tisizm, cinsel yaşam konularını ele alan eserleri üzerinde duracağız.⁹ O, bu konuları ele alan müstakil kitaplar yazmış ve *Worship in the World's Religions*, *Mysticism in the World's Religions*, *Sexual Morality in the World's Religions* başlıklarıyla yayımlanmıştır. Bu kitaplarında, ele aldığı konuya önce giriş yapmakta; sonra da, konuyu -aşağıda ele alınacağı üzere- mevcut dinlerin bakış açısına göre detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Bu genel bilgiler ve kısa değerlendirmeden sonra Parrinder'in *konulu karşılaştırma* yöntemini uyguladığı üç konuyu ele almaya çalışacağız. Bunlar ibadet, mistisizm ve cinsel yaşamdır. Parrinder, bu konuların her birini derinlemesine ele aldığı ayrı ayrı kitaplar yazmıştır. Bu eserleri veya konuları seçmemizin nedenleri arasında; (i) alanda yapılan araştırmalarda temel referans kaynakları olmaları, (ii) araştırma konumuzu tam anlamıyla yansıtan ve yöntemin çok net bir şekilde uygulandığı eserler olmaları, (iii) konu başlıklarının ilgi çekici olması, (iv) oldukça tanınan eserler olmaları ve (v) akademik camianın yanı sıra bütün kesimden insanlara hitap etmesi sayılabilir.

III. Konulu Karşılaştırma Metodunun Uygulanışı

1 - Dinlerde İbadet Anlayışı ve Uygulaması

Parrinder'in *konulu karşılaştırma* yöntemi kullanarak yaptığı araştırmalardan en bilineni ibadet üzerine olanıdır. İbadet, insanlık tarihinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen, daima ihmal edilmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalar tam ve yeterli değildir.

cı gibi karşılaştırmalı olarak incelediği meselelerde bu tür sınırlamaların çok yararlı olduğunu dile getirir. Geoffrey Parrinder, “Thematic Comparison”, Frank Whaling, ed.: *The World's Religious Traditions*, T.&T. Clark Ltd., I. Baskı, Edinburgh 1984, s. 255; *Comparative Religion*, Sheldon Press, London 1976, s. 14-16.

⁹ Parrinder'in ibadet, mistisizm ve cinsel yaşam gibi çalışmalarını dışında *konulu karşılaştırma* yöntemini kullanarak hazırladığı diğer çalışmalar şunlardır: Geoffrey Parrinder, *Witchcraft: European and African*, Faber and Faber, London 1963; *Avatar and Incarnation* Faber and Faber Limited, London 1971; *Upanishads Gita and Bible*, Sheldon Press, II. Baskı, London 1975; *Jesus in the Quran*, Sheldon Press, London 1977; *Sex in the World's Religions*, Sheldon, London 1980; *A Dictionary of Religious and Spiritual Quotations*, Routledge Publications, Newyork 2000.

Parrinder bu eksikliğin farkına varmış ve bu konuda bir eser hazırlama ihtiyacı hissetmiştir. Sonuçta, *Worship in the World's Religions* adını verdiği kitabını ortaya koymuştur. Yazar, bu kitabın daha öncekilerin bir tekrarı veya benzeri olmadığını ifade etmiştir.¹⁰ Ona göre, çoğu giriş mahiyetinde olan daha önceki çalışmalar, tamamen tarihi ve önemini yitirmiş bilgiler olan dinlerin ana vatanını, kurucusunu, mezheplerini ve öğretilerini ortaya koyar.

Parrinder'e göre bir dini anlamak için sadece inançları değil, aynı zamanda ibadetleri de çalışmak gerekir. Ritüeller sayesinde toplumsal yapı ile din arasındaki ilişki daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Ritüeller aynen inanç esasları gibi, dini duyguları da ifade ederler. Parrinder, ritüellerle ilgili araştırmaların son yıllarda hızla arttığını belirtmekle birlikte isimlerini zikretmediği bazı yazarların bu konuda ihmalkâr davrandıklarını belirtir.¹¹ Bireyin tüm yaşamı boyunca başından geçen olaylar sürecinde uyguladığı ritüeller ele alınıp incelendiğinde karşılaşılan seremoni yoğunluğundan insanın etkilenmemesi mümkün değildir. İnsanların yaşamında dönüm noktası olan geleneksel ritüellerin önemi, 1909 yılında Arnold van Gennep'in *The Rites of Passage "Geçiş Ritüelleri"* isimli çalışmasını yayınlamasından sonra daha da iyi anlaşılmıştır. Bu geçiş ritüelleri insan yaşamındaki bir dönemden başka bir döneme geçiş, yani bireyin toplum içerisindeki sosyal konumunun değişimi anlamına gelir.¹²

Parrinder öncelikle, ibadeti "*inançlı insanlar tarafından icra edilen ve dindar insanda gözlemlenen şey*"¹³ olarak tanımlayarak çalışmasına giriş yapar. Ayrıca ibadeti tanımlarken Tanrı'nın da önemli

¹⁰ Kitapta dinlerin tarihsel gelişimleri hakkında bilgi verilmez. Genel olarak ibadetin mahiyeti, insanların neye inandığı ve ne şekilde dua ettikleri, ibadet edenlerin ibadeti nasıl algıladıkları gibi konular ele alınır. Geoffrey Parrinder, *Worship in the World's Religions*, Faber and Faber Limited, London 1961, s. 12.

¹¹ Geoffrey Parrinder, *African Traditional Religion*, Sheldon Press, III. Baskı, London 1974, s. 79.

¹² Hristiyanlıktaki yedi sakrament'ten bazıları da insan yaşamındaki doğum, ergenliğe giriş, evlilik ve ölüm gibi önemli dönüm noktalarına işaret eder. Bu ritüellere genellikle değişik dini ve sihirsel uygulamalar da eşlik eder. Parrinder, *African Traditional Religion*, s. 90.

¹³ Parrinder, *Worship in the World's Religions*, s. 11.

olduğuna vurgu yapar. Cemaatle yapılan ibadetin ve özel olarak yapılan bireysel duaların dinde büyük önemi vardır. Atalara ait yadigârların muhafaza edildiği yerler, haccın yapıldığı kutsal mekânlar ve ibadetin topluca yapıldığı tapınaklar da özellikle dindar kişiler için çok önemlidir. Bunlar, Afrika gibi kutsal kitap geleneği olmayan halklar arasında bile büyük öneme sahiptir. Bu tapınakların, her çağ ve zamanda ortaya çıkması Tanrı’nın her yerde olduğunu ve aynı kaynaktan ilham alındığını düşünen mistiklerin ortaya çıkışı nedenlerinden biridir. Parrinder, bunu ifade etmek için Mevlana’nın “*lambalar farklıdır, fakat ışık aynıdır*” sözünü aktarır.¹⁴

Parrinder’in ifade ettiği üzere, her gün değişik dinlere mensup milyonlarca insan Tanrı’ya veya farklı ilahi varlıklara vakit ayırırlar. Düşüncelerini dua ve meditasyon tarzında ortaya koyarlar. İbadet, sadece bir takım kutsal duaları, metinleri okumak veya belli bir yerde bulunmak ve belli başlı bazı hareketleri yapmak değildir. İbadet, farklı geleneklerde, farklı şekilde tezahür eder. Örneğin zihnin aydınlanması, hayatın gizemli yönünü tam manasıyla anlamaya çalışma, Tanrı, insanlık ve sonsuzluk hakkında düşünmek de bir ibadet yöntemidir. Ama tüm bu farklı ibadet şekillerinin ulaştıracığı tek bir amaç vardır. Bu da insanın *Mutlak Hakikat* ile iletişime geçmesidir. Halk arasında düzenli olarak ibadet etmeyen kimseler bile ihtiyaç anında evlerinde ibadet ederler veya hayatın problemlerini düşünürler.

Parrinder’in karşılaştırmalar esnasında Hristiyanlığı temele koyduğu gözden kaçmaz. Hristiyanlık ve Doğu dinlerinin ibadet anlayışları karşılaştırılırken bu husus rahatlıkla görülebilir. Dinin kurumsal bir tarzda icra edilmesi Hristiyanlığın karakteristik özelliği olmasına rağmen Doğu kökenli dinlerin birçoğunda böyle bir durum söz konusu değildir. Hristiyan kiliseleri toplu ibadet ve sosyal hizmetin önemine vurgu yapmalarına rağmen, Budizm veya Hinduizm’de *zorunlu bir tapınak ziyareti* yoktur. Bu dinlerde, tapınakların ve sokakların merasimlere katılan insanlarla dolup taşıdığı geleneksel halk festivallerinin haricinde din, ev merkezlidir.

¹⁴ Parrinder, *Worship in the World’s Religions*, s. 12-13.

Evde yapılan doğum, isim koyma, ergenliğe giriş, evlilik ve defin merasimi dini törenlerin başlıcaları arasında sayılır. İbadetin en basit biçimi ise, kişisel arzu ve isteklerin, aracı olmaksızın, dile getirildiği dualardır. Dua, aynı zamanda belirli bir formda, topluca ve bir din görevlisi nezaretinde de yapılabilir. Tanrı'ya teşekkür etmek amacıyla hediye sunma işi olan kurban, duanın gelişmiş şeklidir. Sunumlar tarım toplumlarında genellikle ilkbaharda tohum ekimi zamanında hayırlı bir ürün almak ve sonbaharda da elde edilen hasada şükretmek için yapılır. Hasat zamanlarında yapılan festivaller hâlâ bu inancın varlığının bir göstergesidir. Tanrıya yapılan sunumlar insanlar tarafından yenilir ve bu durum cemaat arasında sıkı bir bağ meydana getirir. Böylece Tanrı'nın, sunumların özünü ve ruhunu aldığına inanılır. Kurban objesinin, ilahi öfkeyi yatıştırdığı ve toplumun geri kalan bölümü için günah keçisi rolünü üstlendiği düşünülür. İbadet farklı eylem tarzlarıyla icra edilebilir. Burada söylemler ve eylemler toplumun ihtiyaç ve arzularını dile getirir. Müzik ve dans, kostüm ve resmî geçit, ritüelin etkisini güçlendirmeye yardım eder. Ritüel her zaman geleneğe ve yazılı metne göre icra edilir.¹⁵

Tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar insanlar kâinat ve ölüm hakkındaki inançlarını ibadet ve sembollerle ifade etmişlerdir. Mimari, heykelticilik, boyama, yazı / hat, müzik ve giyim / moda gibi tüm sanat çeşitleri dinin hizmetinde kullanılmıştır. Hindistan'da sembol kullanımı çok popülerdir; fakat bizzatıhi sembole ibadet edilmez. O, geri plandaki ruhun somut bir formu olarak kabul edilir. Hindu ibadeti bireyseldir; meditasyon, beden ve zihin kontrolünün yanında Tanrı ile bütünleşmeyi hedefler.¹⁶

Parrinder'in ibadet konusunu ele alan kitabında *konulu karşılaştırma* yönteminin uygulanması aşamasında bazı eksikliklerinin olduğunu söylemek mümkündür. Mesela Caynizm'i ele aldığı on

¹⁵ Geoffrey Parrinder, *A Book of World Religions*, Hulton Educational Publication. VI. Baskı, London 1976, s. 10-11; *World Religions: From Antient History to the Present*, s. 19-20.

¹⁶ Parrinder, *A Book of World Religions*, s. 28; *World Religions: From Antient History to the Present*, s. 7.

bir sayfalık bölümde Caynist ibadetine yoğunlaşmak yerine Caynizm’in kısa bir özetini vermiştir. Diğer bölümlerdekine nazaran önemli figürler kısa ve sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, altmışıncı sayfada ele aldığı şekliyle Hindu ibadetini açıklamada ve tanımlamada çok genel bir yaklaşım tarzı sergiler.¹⁷ Dikkati çeken bir başka husus da karşılaştırma esnasında daima mensubu olduğu Hristiyan geleneği temel alması ve karşılaştırmaları bu çerçevede yapmasıdır.

2. Dinlerde Mistisizm

Parrinder’in *konulu karşılaştırma* yöntemini uyguladığı araştırma konularından bir tanesi de mistisizmdir. Onun *Mysticism in the World’s Religions* isimli eseri bu alanda çalışanlar tarafından sıkça müracaat edilen önemli bir kaynaktır.¹⁸ O, Hint ve Afrika dinleri üzerine yazdığı kitaplarında sık sık mistik öğretilere atıf yapmışsa da bu kitap, onun mistisizm üzerine yoğunlaştığı ilk çalışmasıdır. Bu eser, sadece ele alınan dinlerle ilgili metinleri okuma, alanın uzmanlarıyla tartışma ve farklı alanlardan gelen eleştirinin değil, aynı zamanda kişisel inanç ve tecrübenin de bir ürünü olarak kabul edilebilir.¹⁹

Parrinder, aynen ibadet konusunda olduğu gibi, bu çalışmasında da öncelikle mistisizmi tanımlayarak işe başlar. O, mistisizmi hem kendi bakış açısına göre tanımlar, hem de diğer araştırmacılar tarafından verilen tanımlamaları ortaya koyar. Ona göre mistisizm, entelektüel kavramayla ulaşılamayan sırların bilgisini elde etme

¹⁷ Parrinder, *Worship in the World’s Religions*, s. 60-73; Martin Forward, *A Bag of Needmets: Geoffrey Parrinder and Study of Religion*, Peter Lang AG, European Academic Pub., Berne 1998, s. 71.

¹⁸ Kitapta, Doğu ve Batı’daki dini geleneklere ait muhtelif mistik formlar ortaya konulur. Parrinder’e göre bu konu doğal olarak monistik (*monistic*) ve teistik (*theistic*) olmak üzere iki kutupta gelişmekle birlikte, bunlarda bir takım ayrılıklar da söz konusudur. Kitapta, dinlerin mistik yönünü olduğu gibi yansıtmak amacıyla kutsal metinlerden birçok alıntı yapılmıştır. Ayrıca, muhtelif dini ve gayri dini geleneklerde mistisizmin nasıl farklı kisvelere büründüğü ortaya konulur. Kitapta, dünya mistisizmi geniş bir şekilde veya bir dine ait mistik yaşamın detaylı bir anlatımı yer almaz; bilakis mistisizmin önemli problemlerine ve belirgin özelliklerine bir giriş yapılır. Geoffrey Parrinder, *Mysticism in the World’s Religions*, Sheldon Press, London 1976, s. 15-16.

¹⁹ Parrinder, *Mysticism in the World’s Religions*, s. 4-5.

vasıtaları olarak, ruhsal sezgi veya coşkulu duyguya dayanmaktadır.²⁰ Birçok dinde mistik eğilimler bulunmakla birlikte Hinduizm'deki *bhakti* kültürü, İslam'daki *tasavvuf / sufi geleneği* ve Yahudi *Kabbala*'sı dikkat çekici örnekler arasındadır.

Parrinder'e göre, mistisizm üzerine yapılan çalışmalarda, 'deney' ve 'tecrübe' anahtar kelimelerdir. Dini tecrübe ve gizemli olana ilgi duyma, tabii olarak mistisizmin gelişmesine öncülük etmiştir. Birçok dinde mistik iddia, hem ruhun iç yaşamının evrenselliliğine, hem de dogmalar tarafından parçalara ayrılan; fakat Evrensel, Mutlak Tek (Bir) için gerçek olarak bir olan dinler arasındaki hakiki bağlantıya delildir. Mistisizm, günümüzde sadece manevi yaşamın güçlü kahramanları, meditasyon hücrelerindeki keşifler ve dağ tepelerindeki yogiler için değildir. Mistisizm, ezoterik ve alışılmadık dini algıdan daha öte bir şeydir. Son araştırmalar göstermektedir ki; çocukluk ve ergenlikte, hatta endüstri toplumu insanında bile aşkın tecrübe var olabilmektedir. Mistik tecrübe birkaç kişi tarafından elde edilebilen bir ilham değil, birçok insanın paylaşabileceği bir şeydir.²¹

Parrinder, mistisizmi üçe ayırır:

a- Teist Mistisizm: Tanrı'yla özdeşleşmeyi değil, birleşmeyi savunur.

b- Monist Mistisizm: Evrensel prensiple özdeşleşmeyi savunur.

c- Seküler Mistisizm: Monizme benzer şekilde, her şeyle birleşmeyi savunur.²²

Parrinder'e göre monoteist için mistik tecrübe, bir merhamet aracı olarak Tanrı'nın insana hediyesidir. Panteist veya monist için

²⁰ Konunun anlaşılması açısından değişik tanımlamalar verir. Örneğin, William Blake mistisizmi, "bir kum tepesinde dünyayı, kırdaki bir çiçekte cenneti görmek, avuç içine baktığında ezeliği kavramak, bir saat içinde sonsuzluğu yakalamak" şeklinde tanımlar. Parrinder, *Mysticism in the World's Religions*, s. 11; *Dictionary of Non-Christian Religions*, Hulton Educational Publication, Great Britain 1971, s. 196.

²¹ Parrinder, *Mysticism in the World's Religions*, s. 3-4.

²² Parrinder, *Mysticism in the World's Religions*, s. 15; "Mysticism in African Religion", J.S. Pobee, ed.: *Religion in a Pluralistic Society*, E.J.Brill Publication, Leiden 1976, s. 50.

mistik tecrübeler, kendisiyle özdeş Tek’in tecrübeleridir. Birçok mistik, tabiat vasıtasıyla Tanrı’yı bulmuştur. Tabiat, panteist mistisizmde olduğu kadar teist mistisizmde de önemlidir. Ancak, Tabii Mistisizm, “tabiatla özdeşleşme ve Tanrı ile birleşme aynıdır” düşüncesi nedeniyle tepki almıştır. Fakat çoğu yazar böyle bir özdeşleşmeden söz etmez.

Parrinder, mistisizm söz konusu olduğunda, Hint mistisizminin daima *ilk örnek* olarak kabul edileceğini, fakat onun, çok çeşitli açılımlara sahip olduğunu belirtir. Batı’nın ve Uzak Doğu’nun tabii mistisizminden farklı olarak, Hint mistisizminde dünyayı inkâr eden güçlü bir anlayışın yanında dünyayı tasdik de vardır. Hint mistisizminde farklı dönmelerde hem monizm, hem de teizm hâkim olmuştur. Hinduizm’in ilk metinlerinden olan *Vedalar*’da, yeryüzünde iyi bir varlık olmakla ilgili, genellikle dünyayı tasdik edici bir eğilim vardır. Sonraki dönemlerde mistik tecrübeleri içeren *Veda* ifadeleri, ritüellere ait dualar içinde kaybolmuştur.²³

Monistik mânâda mistik özdeşleşme, “Ben Brahman’ım” ve özellikle “Sen O’sun” şeklinde yüce kelimelerde ve telaffuzlarda ifade edilir. Farklı ağaçlardan toplanan meyvelerin suyu sıkılıp bir kapta birleştirildiğinde, o meyve suyunun hangi ağaçtan olduğunu ayırt edemeyiz. Bu yüzden, yaratıklar Mutlak Varlık içinde herçümerç olduğundan, onlar, önceden hangi birey olduklarını bilemezler. Benzer şekilde ırmaklar denizlere ulaştığında önceki bireyselliklerini bilemezler, fakat böylelikle onlar, varlık sahnesine çıkmış olurlar. Bireysel Ruh’un ve İlâhi Varlığın birleşmesi ve gerçekte özdeşleşme, Hint düşüncesinde *gayri ikililik*²⁴ olarak isimlendirilmiştir. Batılı araştırmacılar onun için, “gerçekte sadece bir tek Varlık vardır” mânâsında monizm terimini kullandılar. Bu, basit birliği vurgulayan Panenteizm de olabilir.²⁵

²³ Parrinder, *Mysticism in the World’s Religions*, s. 30.

²⁴ İngilizce’de “non-duality” veya “not-twoness” olarak ifade edilen terimin Hinduizm’deki karşılığı *advaita*’dır.

²⁵ Parrinder, Hint mistisizmini ele alırken Şankara ve *advaita* öğretisine de değinir. *Advaita* anlayışının en meşhur temsilcisi Şankara’dır. Temelde monist olmasına rağmen zaman içinde popüler ihtiyaçlar nedeniyle teistik terimlerle konuşan Şankara’nın mistisizmi, sebat ve eylemsizlik üzerine kuruludur. Onun hedefi,

Öte yandan Parrinder, mistik tecrübe bağlamında *şaman*lara da değinir. Ona göre, *şaman*lar, mistisizm olarak isimlendirilebilecek bir takım tecrübelerle sahiptirler.²⁶ O, *şaman* kelimesinin, asketik veya keşiş için kullanılan Hindu *samana* veya *sraman*adan türemiş Sibirya kökenli bir kelime olduğu düşüncesindedir. Ona göre *şaman*, bir rahip, şair, büyücü veya tıp adamı olabilir. Fakat onun temel ilgi alanı, bir takım tekniklerle vecd haline girerek tabii olaylara hükmetmek ve onları kontrol altında tutmaktır. Diğer kıtalarda olduğu gibi, Asya'da da transa geçmekte uzmanlaşmış kişiler vardır. Fakat bunların haricinde yine, ilah ile birleşme tecrübesine sahiptir birçok insan vardır.

Parrinder, Afrika dinlerinde mistisizmden bahsetmenin bazılarıncı saçma kabul edildiğini, ancak orada da mistik olarak isimlendirilebilecek birçok ritüelin olduğunu vurgular. Afrika dinindeki manevi tecrübeyi ele alan çalışmalar bulmak hemen hemen mümkün değildir. Parrinder'in göre, eğer Afrika'da mistisizmden bahsedeceksek, öncelikle mistisizmin tanımı üzerinde durmak gerekecektir. Böylelikle mistisizmin sadece birkaç kişinin yaşamında mı, yoksa toplumun tüm bireyleri üzerinde mi etkili olduğu da tespit edilmiş olur. Afrika dini, daima diğer dinlerden bağımsız bir şekilde ele alınmasından ötürü büyük zararlar görmüştür. Afrika mistisizmi, diğer dinlerle aynı bağlam içerisinde ele alınmalı ve onu dünyanın diğer bölgelerinden soyutlama gibi bir yanlış yapılmamalıdır.²⁷

Parrinder, Hristiyanlıktaki mistisizm anlayışını ele alırken, Zaehner'in, "*Hristiyanlık öncesi Yahudilik, sadece mistiklere karşı değildir. Aynı zamanda mistiklerin düşmanıdır*"²⁸ şeklinde bir iddia ortaya attığını belirtir. Parrinder'in ifadesine göre, Rabbi Barnett

tüm iyi ve kötü işleri terk ederek sükûnete yönelmektir. Şankara mistisizmi monistiktir ve onun mistisizmi "Ben" ve "İlah"ın gayri şahsi özdeşleşmesidir. Parrinder, *Mysticism in the World's Religions*, s. 35-38.

²⁶ Parrinder, *Mysticism in the World's Religions*, s. 77-78; "Mysticism in African Religion", J.S. Pobee, ed.: *Religion in a Pluralistic Society*, s. 49.

²⁷ Parrinder, *Mysticism in the World's Religions*, s. 79.

²⁸ R. C. Zaehner, *At Sundry Times*, s. 15 (Parrinder, *Mysticism in the World's Religions*, s. 111'den naklen.)

Joseph “*Kitab-ı Mukaddes dünyanın en büyük mistisizm klasiğidir*” demektedir. *Kitab-ı Mukaddes*’in muhtelif bölümlerinde mistik tecrübe, ibadet tecrübesi, spekülâtif ve pratik tecrübe formları bulunur. Gershom Scholem, Yahudi mistisizmini ele alırken *Kitab-ı Mukaddes* ve *Talmud*’dan çok Kabbalizm ve Hasidizm üzerine yoğunlaşır. Bu durum, Yahudi mistisizminin Neoplatonizm / Yeni Eflatunculuk ve İslam sufi geleneğinden etkilenecek şekilde oluştuğu yönündeki iddiaları güçlendirici mahiyettedir.²⁹

İslam’daki mistisizm düşüncesini ele alırken Parrinder, ‘iddia edildiği gibi Muhammed sufiliğe karşı mı idi? Onun bir mistik olduğu iddia edilebilir mi?’ gibi sorular sorar. Ona göre (Hz.) Muhammed yetenekli bir idareci, dikkatli bir politikacı ve cesur bir askerdir. Parrinder’in belirttiği üzere, onun öncelikli özelliği Allah’ın kulu ve peygamberi olmasıdır. Müslümanlara göre Hz. Muhammed’in mistik yönü, dikkate alınması gereken önemli bir gerçektir. Parrinder’e göre, İslam’da mistisizm veya derûnî tecrübe, onun ilk ortaya çıktığı günlerden itibaren gelişmeye başlamıştır. O, her ne kadar “sufizm” olarak isimlendirilse de bu terim daha geniş mânâda anlaşılmıştır. Ona göre, *sufi* kelimesi, “yünlü ve sade elbiseler giyen Müslüman asketiklere verilen isimdir.”³⁰

Görüldüğü üzere Parrinder, dünya dinlerinde mistisizm konusunu ele alırken öncelikle mistisizmin tanımını verir. Daha sonra da mistisizmi bütün dini gelenekler açısından ele almaya çalışır. Burada özellikle mistisizm, mistik, mistik düşünce gibi kavram ve isimleri tanımlamaya gayret eder. Dinlerdeki mistik olan ve olmayan unsurları ayırt etmeye çalışır. Konuyu ele alırken o, her bir dinin kutsal metinlerinden ve mensuplarının yaklaşım tarzlarından istifade eder. Ayrıca alanda yapılmış olan çalışmalardan bahsetmeden de geçemez. Bazen onların haklı yönlerini ortaya koymaktan, bazen de eksik gördüğü noktalarını eleştirmekten geri

²⁹ Orta çağda Kabbala içinde gelişen pratik ve spekülâtif mistisizm okulları vardı. Zohar ise, Yahudi mistisizmi ile ilgili olarak mistik yorumları içeren uzun ve kompleks bir çalışmadır. Burada Tanrı, *En Sof*, yani sınırsız/sonsuz olarak tasvir edilir. Parrinder, *Mysticism in the World's Religions*, s. 112-113, 116.

³⁰ Parrinder, *Mysticism in the World's Religions*, s. 121-122, 130.

kalmaz. Bu konuda da özellikle Hıristiyan ve büyük oranda da Hint mistisizminin genel kodlarını büyük oranda evrensel bir platform olarak ortaya koyma çabası, İslam tasavvufunun temel parametrelerini dokuyan amel-iman-keşif bütünlüğünü sanki önemsizleştiriyor.

3. Dinlerde Cinsel Ahlak

Parrinder'in *konulu karşılaştırma* yöntemini uygulayarak yaptığı araştırmalardan bir diğeri de dinlerde cinsel ahlak anlayışı üzerinedir. Konuyu, *Sexual Morality in the World's Religions* adıyla müstakil bir kitap³¹ halinde yayımlamıştır. Parrinder'e göre dinleri ele alan birçok kitapta cinsellik faktörü gözardı edilmiştir. Mesela, *Upaṇiṣadlar*la ilgili yapılan birçok çalışmada bu konudan hiç bahsedilmez. Çeviri kitaplarda da bu konuyla ilgili bölümler atlanır. Hâlbuki ona göre, cinsellik ve din insanoğlunun en yaygın iki ilgi alanıdır. Din, tüm dünyayı kuşatma altına almıştır. Pekâlâ, cinsellik nedir? Cinselliğin pek çok tanımı yapılmaktadır. Bu tanımlardan bir tanesi "Kadın ve erkek olarak ayrılan canlı türü" şeklinde oldukça geniş bir tanımlamadır. Bir başka tanım ise, "kadın ve erkeklerde görülen farklılıkların tümüdür" şeklindedir. Günümüzde ise, cinsellik denilince "kadın-erkek farklılığı"ndan ziyade "cinsel birleşme" akla gelmektedir. Buna benzer bir kelime olan "ilişki" de aynı şekilde zaman sürecinde değişime ve dönüşüme uğramıştır. Önceleri iletişim manasına gelirken günümüzde bedensel ilişki anlamında kullanılmaktadır. Cinselliğin anlaşılması için kadın ve erkeğin rolü iyi tespit edilmelidir.³²

³¹ Parrinder'e göre, din ve cinsellik üzerine yapılacak bir araştırma çok kıymetlidir. Çünkü konu ile ilgili yapılmış çalışmalar çok azdır ve bu eser bir ilk konumundadır. Bu tür eserlere birçok dini gelenekte hemen hemen hiç rastlanmaz. Fakat bazı dinlerde konu ile ilgili belge ve kaynağın çok olması nedeniyle, karşılaştırma yaparken bir takım dengesizliklerle karşılaşılması muhtemeldir. O, bu çalışmasını, cinsel ilişkiyi günah ve pis kabul edenler veya cinsel hikâye arayanlar için hazırlamadığını belirtir. Çalışmanın bilimselliği ve gerçekliği için halk kullanımı yerine, teknik terimleri tercih etmiştir. Geoffrey Parrinder, *Sexual Morality in the World's Religions*, Oneworld Publication, Oxford 1996, s. 2-4.

³² Dişil ve eril unsur, evrensel güçleri ve ilişkileri sunmanın en eski ve en yaygın yoludur. Bu, toprak ana-gök baba, zeus-demeter, şiva-şakti, yang-yin şeklinde pek çok kültürde görülebilir. Parrinder, *Sexual Morality in the World's Religions*, s. 1-3, 77.

Daha önce ele aldığımız iki konuda temel çıkış noktası Hristiyanlık iken, Parrinder’in cinsel ahlak konusunda hareket noktası Hinduizm’dir. Çünkü ona göre din ve cinsellik arasındaki ilişki Hindistan’da çok ayrıntılı bir biçimde sergilenmektedir. Bu nedenle, yapılacak karşılaştırmalı bir çalışmaya başlamanın en uygun noktası Hindistan’dır. Asya’da, dünyadan feragat ve kötümserlikle beraber, tabiat ve erotizm de gözlemlenebilir. İnsanlara mutluluk ve aşkı, Tanrıların ve bilgelerin öğrettiğine inanılır. Cinsellik Tanrısı olan *Şiva*’nın sembolü *linga* (fallus/ “erkeklik organı”)’dır. *Şiva*, Himalayaların kızı *Parvati* ile evlenmiş ve bir süre sonra cinsel gücü azalınca çile hayatı yaşayıp, gücünü yeniden kazanmak için ormana çekilmiştir. Bu tür mitolojik anlatılar Hindistan’da çok popülerdir ve bu husus, resimlerde ve heykellerde de çok net bir şekilde görülebilir. Arilerin Hindistan’ı istilasından önce bölge halkı siyah derili, küçük burunlu, dilleri anlaşılmaz, ayın yapmaz ve *lingaya* taparlardı. İndus vadisindeki kazılarda bronzdan yapılmış çıplak ve yarı çıplak kadın heykelcikleri bulunmuştur. Bunların bir kısmının doğurganlığı temsil eden ana tanrıçalara, bir kısmının da tapınak dansçılarına ait olduğu kabul edilir. Ayrıca bölgede, penisi temsil ettiği düşünülen pek çok nesne bulunmuştur. Cinsellik ve din, özellikle XXIV. ve XV. yüzyıl minyatür sanatı başta olmak üzere, Hint resim ve sanatına, heykelticilik ve mimariye ilham kaynağı olmuştur. Bereket sembolü olarak kullanılan “*linga*” ve “*yonı*” günümüzde bile farklı formlarda varlığını sürdürmektedir.

Parrinder, Hint kültüründe din-cinsellik ilişkisini ortaya koyarken, Hint destanlarında ve klasik metinlerinde evlilik dışı cinsel ilişkiyi hayatın bir parçası olarak gösteren ifadelerin varlığına dikkat çeker. Bu konuda bazı benzetmeler yaparak, Hint kutsal metinlerinde erkeklere hizmet için, ilim ve sanattan anlayan Japon geyşalar gibi fahişelerin olduğu belirtilir. Bengalli şair Jayadeva tarafından yazılan ve ilah-insan aşkını anlatan *Gita Govinda*, *Neşideler Neşidesi*’nden daha cinsel içeriklidir ve Hindu tapınaklarda hâlâ söylenmektedir. Krişna’nın romantik aşkı en büyük sembollerden biri olarak sunulur. Ayrıca Tanrı’ya duyulan candan sevgi, kurtu-

luş için en iyi yoldur. *Krişna* ve *Radha*'nın aşkı Hint sanatında değişik şekillerde resmedilir ve bunlar, Tanrı'nın insana, insanın da Tanrı'ya olan aşkını sembolize eder.

Parrinder, Hint düşüncesinde cinselliğe karşı pozitif tutumların yanında, tüm dünyevi eylemleri kötü olarak tanımlayanların da var olduğunu ifade eder. Bu yüzden Hindu çilecileri, Caynist ve Budist keşişleri dünyadan el etek çekmişlerdir. Bunun yanı sıra destanlarda aynı zamanda "ıffetin en yüce erdem" olduğu belirtilir. Erkekler kadınlar hakkında konuşmamalı, konuşulanları dinlememeli ve elbisesiz iken onlara bakmamalıdır. Bir erkek, kadına karşı ateşli bir arzu duyarsa, onu söndürmek için suya girmelidir. Kutsal metinlerde alçak gönüllülüğe vurgu yapılırken çıplak uyumak ve banyo yapmak ayıplanır.³³

Öte yandan Parrinder, Afrika geleneksel dinlerinin konuya ilişkin yaklaşımlarını anlatırken, kendi gözlemlerinin yanı sıra bölge üzerine çalışma yapan önemli araştırmacılarının açıklamalarından da istifade etmektedir. Bu araştırmacıların başında gelen Edwin Smith bu hususta şunları söyler:

Baila hakkında yazarken cinsellikten bahsetmemek gökyüzünü anlatırken güneşten hiç söz etmemeye benzer, çünkü cinsellik onların hayatının belirleyici bir öğesidir. Çocuklar bu atmosferde büyür ve çocuklukları büyük ölçüde cinsel ilişkiye hazırlanmakla geçer. ... Onlar için iki cinsin birleşmesi, yemek ve içmek gibidir...³⁴

Afrika'da kil, ahşap, taş ve fildişinden yapılan insan figürleri çıplaktır ve cinsellik temaları detaylıca işlenmiştir. Gana sahillerinde penis görünümünde birçok figür bulunabilir. Porto Novo'da da bu tür figürlere rastlanmaktadır.³⁵

³³ Parrinder, Hint edebiyatında cinselliğin çok sık işlenmesine rağmen, Hint sanatında çıplaklığa çok fazla rastlanmamasını ilginç olarak değerlendirir. Parrinder, *Sexual Morality in the World's Religions*, s. 5-33; *Avatar and Incarnation*, Faber and Faber Limited, London 1971, s. 78-79.

³⁴ Edwin W. Smith, *The Ila Speaking People of Northern Rhodesia*, Macmillan, London 1920, v. II, s. 35 (Parrinder, *Sexual Morality in the World's Religions*, s. 127'den naklen)

³⁵ Parrinder, *Sexual Morality in the World's Religions*, s. 131-134.

Parrinder’in belirttiği üzere, Semitik dinlerde, Doğu dinlerinde bulunan tanrısal cinsel ikiliğe (*şiva-şakti*, *yin-yang*) rastlanmaz. Bu dinlere göre, her şey Tanrı’dan geldiğinden “... çoğal ve yeryüzünü doldur” ilahi bir emirdir. Parrinder’e göre, İslam’da kadınlara doğal olmayan yaklaşımlar *Kur’an*’daki 2/222 ayeti ile yasaklanmıştır. Müslüman toplumlardaki evlilik ve aile hayatı, (Hz) Muhammed tarafından yeniden düzenlenmiştir.³⁶

Parrinder, Yahudilikte Adem ile Havva’nın yedikleri meyvenin adının belli olmadığını belirtir. Ona göre bu meyvenin “elma olmadığı” kesindir, fakat cinsel bir sembol olan şeftali veya incir olması muhtemeldir. Bu yemenin cezası ölüm değil, kadın için ‘hamile kalma’ sıkıntısı, erkek için de ‘alnının teriyle kazanma’ zorunluluğu olmuştur. Yılan yaygın bir cinsellik sembolüdür (fallus) ve bazı yerlerde insanlara cinsel ilişkiyi öğrettiği miti anlatılır. Bazı cinsel öğeler dışlanmış olsa da, *Kitab-ı Mukaddes*’te penis simgeciliği ile ilgili olarak dik kayalar ve taşlardan bahseden anlatımlar bulunabilir. Hatta altın buzağı da cinsellik sembolü olabilir, çünkü boğa cinsel gücü yüksek olan bir hayvandır. *Kitab-ı Mukaddes*, ataerkil aile tipine vurgu yapar. Çünkü İbrahim, İshak ve Yakup’un birçok karısı vardı ve bütün aile bireyleri aynı çatı altında yaşamaktaydı. *Talmud*’da ise cadılık aktivitelerine ve büyücülüğe düşkün oldukları için kadınları aşağılayan bir takım ifadeler vardır. Parrinder, *Kitab-ı Mukaddes*’in cinsler arası ilişkilerdeki katı ve erkekleri üstün gösteren tavrına rağmen, *Neşideler Neşidesi* gibi romantik ve sevgi dolu bir kitabı ihtiva etmesini ilginç bulur.³⁷

Parrinder’e göre, tek eşlilik üzerine ısrarlı bir biçimde vurgu yapan tek din, Yahudi geleneğinden bir reform şeklinde gelişen Hristiyanlıktır. İsa’nın cinsellik ve evlilikle ilgili görüşleri Yahudilik temeline dayanıyordu, çünkü o bir Yahudi idi. Ona göre tek eşlilik yeni bir öğreti değil, Tanrı’nın emri idi. Pavlus, *Korintlilere*

³⁶ Parrinder İslam’daki dört kadınla evlenme anlayışının, muhtemelen erkeklerin savaşta ölmeleri sonucunda toplumdaki kadın sayısının çok fazla olmasından kaynaklandığını ileri sürer. İslam’da geçici evlilik (*mut’a*) yasaklanmıştır ve boşanma hukuku erkeklere göre düzenlenmiştir. Parrinder, *a.g.e.*, s. 151, 157-158.

³⁷ *Neşideler Neşidesi*, Krişna ve Radha’nın aşk şarkıları ve *Gita Govinda* ile karşılaştırılabilir. Parrinder, *Sexual Morality in the World’s Religions*, s. 179-189.

Birinci Mektubu'nda cinsel ilişkiyi gerçekçi bir yaklaşımla ele almaktadır. Pavlus'a göre birleşme, bazı organların faal olduğu sıradan bir eylem değil, tüm kişiliğin aktif olduğu bir eylemdir. Pavlus'a göre bakireler hakkında bir emir yok idi. Her ne kadar o, çilecilikten yana olsa da, yolculuklar da yanına bir eş almanın doğru olduğunu düşünüyordu. Evlilik içi cinsel ilişkiye büyük önem veren Pavlus, erkek ve kadın eşcinselliğini ayıplıyordu.³⁸

Görüldüğü üzere Parrinder, bu çalışmasının temel çıkış noktası olarak, din ve cinsellik arasında yakın bir ilişkinin olduğunu belirttiği Hindistan'ı seçmiştir. Hindistan'daki din-cinsellik ilişkisini anlatırken dini metinler ve sanat eserlerinden istifade eder. Konunun anlaşılır olması için Semitik kökenli dinlerle karşılaştırmalar yapar. Ancak bütün açıklamaların ardından "dinlerdeki tek eşliliğe" vurgu yapar. Bu konuda en başarılı dinin Hristiyanlık olduğunu ifade eder. Böylece mensubu olduğu dini, farklı bir noktadan öne çıkarmaya veya yüceltmeye gayret sarf eder. Bu durum her ne kadar başarılı bir araştırmacı olsa bile onun misyoner arka planını yansıtan örneklerden birisi olarak kabul edilebilir.

IV. Sonuç

Dinler Tarihi araştırma yöntemlerinden olan karşılaştırmalı yöntemin bir alt dalı olarak kabul edilebilecek *konulu karşılaştırma* yöntemi, her hangi bir konunun değişik dinler açısından ayrıntılı bir biçimde araştırılmasını sağlar. Böylece üzerinde çalışılan konu daha anlaşılır hale gelmektedir. Bu yöntemle hazırlanan çalışmalar sayesinde okuyucular aynı konuya değişik dinlerin bakış açılarını karşılaştırmalı olarak öğrenme fırsatı elde edecektir. Bu, okuyucunun zihninin başka yönlere kaymasını engeller ve belli bir noktaya yoğunlaşmasını sağlar. Parrinder'e göre mukayeseli çalışmaya başlangıç noktası, bütün insanlığın yaşamını derinden yönlendiren ve etkileyen dinleri, oldukları gibi anlama çabasıdır. O, bu noktada gözlem tekniğine büyük önem verir. İnananların inançlarını nasıl yaşadıklarını gözlemlemiş ve bunları kaydetmiştir. Bunun için uzun ve meşakkatli seyahatler yapmıştır. Parrinder'e göre, en fay-

dalı *konulu karşılaştırmalar*, dinin tamamını ele alanlardan ziyade, ibadet veya Tanrı inancı gibi spesifik konular hakkında ve sınırlı alanlarda yapılan çalışmalardır.

Parrinder, araştırmacılara örnek olabilecek bazı niteliklere de sahiptir. Mesela kutsal metinleri köşeye atılmış birer antika, saldırı nesneleri veya dilsel çalışma metinleri olarak değil; milyonlarca inananın ibadetlerin merkezinde yer alan kutsal eserler kabul eder. Kendisini, araştırma yapılan din mensubunun yerine koymuş; onların saygı ve hürmet gösterdikleri şeyleri aşağılamamış ve onların kabul etmediği bir inanç ve uygulamayı onlara atfetmemiştir. Ona göre, karşılaştırma yapılan dini gelenekler her hangi bir önyargıdan uzak bir şekilde, tarafsız bir gözle ve dikkatlice ele alınmalıdır. Ancak kanaatimizce, tarafsız bir araştırmacı olma noktasında yüzde yüz başarılı olduğu iddia edilemez; çünkü araştırmaları esnasında isteyerek veya istemeyerek de olsa Hristiyan kimliğini ön planda tutmuştur. Parrinder, karşılaştırmalar yaparken merkeze çoğunlukla Hristiyanlığı koymuştur. Bu konuda, içerisinde yetiştiği çevre, sahip olduğu misyon geçmişi ve hitap ettiği kitlenin ihtiyaçları önemli rol oynamıştır. Fakat bu eksikliklere rağmen yaptığı çalışmalar belli bir boşluğu doldurma noktasında oldukça başarılıdır. “Tarafsız olduğu”nu dillendiren Parrinder, eşitlik ilkesine uyulması gerektiğini sürekli vurgulamış ve daha önceden söylenenleri tekrar etme gibi bir niyetinin olmadığını ifade etmiştir.

Parrinder, *konulu karşılaştırma* yöntemini birçok çalışmasına uygulamakla birlikte biz burada sadece ibadet, mistisizm, cinsel ahlak konularını ele aldık. O, yöntemi uygularken oldukça kıymetli bilgiler sunmuştur. İbadet konusunu işlerken, dünyada pek çok dini gelenek ortaya çıkmış olmasına rağmen sadece yaşayan dinleri ele almıştır. Ancak, modern *Parsîlik* ele alınırken konunun daha anlaşılır kılınması için antik *Zerdüştiliğin* arka planından istifade edildiği görülmektedir. Parrinder, hitap ettiği kesimin İngilizce konuşan Hristiyan halklar olduğunu daima ifade etmektedir. Bu yüzden karşılaştırmalar yaparken, tabiri caizse, kefenin bir tarafına

hep Hıristiyanlığı yerleştirir. Böylece, bilinen bir şeyden yola çıkarak bilinmeyi öğrenmeyi kolaylaştırmaya çalışmış ve konunun daha anlaşılır kılındığını düşünmüştür.

Parrinder, mistisizm konusunu ele alırken dinlerdeki mistik anlayış ve unsurları her bir dinin kendi bakış açısına göre ortaya koymaya çalışmıştır. Bu noktada “kutsal metinleri ve dindarları temel referans kaynağı” olarak seçmiştir. Ayrıca, bu konuda yazılan eserlerden de istifade etmiştir. Ona göre mistisizm evrenseldir. Mistisizm, insanın fıtratında vardır ve günümüzde de birçok insan fıtrattaki bu özelliğini; yani manevî aydınlanma ihtiyacını uyuşturucu haplar, müzik, dans, yeni dini hareketler veya muhtelif vasıtalarla ve yeni formlarla aramaktadırlar. Mistik, kendi gizemli misyonunun sıklığı ve yoğunluğu nedeniyle sıradan inanandan ayrılır; fakat aynı zamanda o, kendini dini işlere adanmış bir din adamı da olabilir.

Parrinder, dinlerde cinsel ahlak konusunu ele alırken aslında pek çok araştırmacının üzerinde çok fazla durmadığı bir konuyu aydınlatma gayretindedir. İnsanın en temel iki yönünü oluşturmaya rağmen din ve cinsellik ilişkisinin, bazen kitaplara hiç dâhil edilmediğini ifade eder. Bu açıdan yaptığı cüretkâr çalışmayı bir ilk olarak kabul eder. O, ibadet ve mistisizm konularının tersine din-cinsellik ilişkisini ele alırken karşılaştırmaları Hindistan ve Hinduizm üzerinden yapmıştır. Çünkü ona göre din-cinsellik ilişkisinin en bariz bir şekilde görüldüğü yer Hint alt kıtasıdır. Bu ilişkinin kökleri, tezahürleri ve açılımları, Hint kültürünün önemli bir yönüdür. Yukarıda değindiğimiz üzere o, bu çalışmasında özellikle tek eşli evlilik konusunda, Hıristiyanlığın yegâne din olduğunu vurgular. Yine de bu çalışması, aynen diğer iki çalışması gibi hem yöntemin uygulanması, hem de sunduğu bilgiler açısından oldukça önemli bir çalışmadır.

Kaynakça

Alici, Mustafa, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*, İz Yay., İstanbul 2007
Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yay., İlaveli II. Bas.,

Konya 2002

el-Biruni, Ebu Reyhan, *Al-Beruni's India*, ed.: Edward Sachou, New Delhi 1964

Forward, Martin, *A Bag of Needments: Geoffrey Parrinder and Study of Religion*, Peter Lang AG, European Academic Pub., Berne 1998

Kuzgun, Şaban, "Mukayeseli Dinler Tarihi Araştırmalarında Karşılaşılan Problemler ve Düşünülen Çözüm Önerileri" *Türkiye I. Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Samsun 1992

Parrinder, Geoffrey, "Mysticism in African Religion", J.S. Pobee, ed.: *Religion in a Pluralistic Society*, E.J.Brill Pub., Leiden 1976

_____, "Thematic Comparison", Frank Whaling, ed.: *The World's Religious Traditions*, T.&T. Clark Ltd., I. Baskı, Edinburgh 1984

_____, *A Book of World Religions*, Hulton Educational Publication. VI. Baskı, London 1976

_____, *A Dictionary of Religious and Spiritual Quotations*, Routledge Publications, Newyork 2000

_____, *African Traditional Religion*, Sheldon Press, III. Baskı, London 1974

_____, *Avatar and Incarnation* Faber and Faber Limited, London 1971

_____, *Comparative Religion*, Sheldon Press, London 1976

_____, *Dictionary of Non-Christian Religions*, Hulton Educ. Pub., Great Britain 1971

_____, *Jesus in the Quran*, Sheldon Press, London 1977

_____, *Mysticism in the World's Religions*, Sheldon Press, London 1976

_____, *Sex in the World's Religions*, Sheldon Press, London 1980

_____, *Sexual Morality in the World's Religions*, Oneworld Publication, Oxford 1996

_____, *The Indestructible Soul*, George Allen & Unwin Limited, London 1973

_____, *Upanishads Gita and Bible*, Sheldon Press, II. Baskı, London 1975

_____, *Witchcraft: European and African*, Faber and Faber, London 1963

_____, *World Religions: From Antient History to the Present*, ed., Fact on File Pub., New York 1983

_____, *Worship in the World's Religions*, Faber and Faber Limited, London 1961

Smart, Ninian, "Din ve Beşeri Tecrübe", çev.: Ali İhsan Yitik, *DEÜİFD*, c. VII, İzmir 1992

Smart, Ninian, *The World's Religions*, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1998.

Smith, Edwin W., *The Ila Speaking People of Northern Rhodesia*, Macmillan,

London 1920

Tümer, Günay - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., Gen. III. Bas., Ankara 1997

Tümer, Günay, *Biruni'ye Göre Dinler ve İslam Dini*, Ankara 1975

Zaehner, R. C., *At Sundry Times*, Faber&Faber, London 1958.

The Application of the Thematic Comparison Method in the Studies of the History of Religions: Some Examples from the Works of Geoffrey Parrinder

Citation/©: Arslan, Hammet, (2010). The Application of the Thematic Comparison Method in the Studies of the History of Religions: Some Examples from the Works of Geoffrey Parrinder, *Milel ve Nihal*, 7 (1), 187-208.

Abstract: The Thematic Comparison Method has been used in the studies of the History of Religions since the midst of the 20th century. In this method, which can be accepted as a sub-branch of the Comparative Method, any phenomenon, or subject selected is dealt with in accordance with the perspectives of certain religions. Thus, detailed understandings of the selected subjects are aimed. Besides this, the reader is expected to have the opportunity to find various religious viewpoints on a specific subject. Briefly, Geoffrey Parrinder, the British Historian of Religions, has used the Thematic Comparison successfully, and has produced different works in this vein. In this article, we will try to set forth how Parrinder utilizes the Thematic Comparison Method in his works, such topics as worship, mysticism and sexual morality.

Key Words: Thematic Comparison Method, Worship, Mysticism, Sexual Morality.

